

Загальна педагогіка

**Притулик Н.В., доцент кафедри
дошкільної та початкової освіти**

**Міненко А.О., професор кафедри
дошкільної та початкової освіти**

Чернігівський національний педагогічний
університет імені Т.Г. Шевченка

м. Чернігів, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕФЛЕКСИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІКИ

Сучасні суспільні потреби, викликані глобалізаційними процесами у світі, спрямовують вектори освіти на забезпечення компетентності фахівців різних галузей, в тому числі й майбутніх учителів, їх ініціативності, здатності до конструктивної творчості. Важливими в зазначеному контексті стають здатність до рефлексії, критичного мислення, усвідомлення відповідальності за результати власної діяльності.

Важливу роль рефлексії в навчальному процесі підкреслювали Д. Боуд, Д. Уокер, Б. Ельконін, В. Давидов, А. Бізяєва, Г. Єрмакова та ін. Забезпеченню рефлексії в педагогічній практиці присвячені праці А. Найна, Я. Пономарьова, Н. Нікадрова, В. Сластьоніна, Г. Єрмакової, В. Маликова, П. Решетникова та ін. С. Кашлевим розроблена теорія рефлексивної практики в педагогічному процесі, в тому числі і для особистісного зростання педагога.

Аналіз наукових дефініцій поняття «педагогічна рефлексія» свідчить про те, що вчені тлумачать це поняття неоднозначно: у вузькому значенні вона охоплює лише рефлексивну діяльність педагога відносно власної діяльності, рівень ефективності сприймання та усвідомлення учнями навчального матеріалу, в широкому – ще і спостереження за перебігом інших видів педагогічної взаємодії.

Студент педагогічного ВНЗ є суб'єктом професійної освіти, а отже, повинен бути спроможним здійснювати педагогічну рефлексію в майбутній педагогічній діяльності і навчити цього учнів, постійно займатися саморозвитком і самовихованням, аби відповідати еталонам учительської професії.

Результати анкетування вчителів початкових класів дали підстави констатувати факт недостатньої рефлексивної компетентності вчителів-практиків: поверхневий рівень усвідомлення сутності рефлексії, її ролі в навчально-виховному процесі, епізодичне володіння прийомами здійснення рефлексивної діяльності.

Навчальний курс «Педагогіка» має значний потенціал для підвищення рефлексивної компетентності студентів педагогічних ВНЗ.

У психології (В. Слободчиков, Г. Цукерман) рефлексія вважається психічним новоутворенням молодшого шкільного віку, а студентський вік – сприятливим для її розвитку (С. Рубінштейн, Д. Узнадзе, А. Абульханова). Рефлексивна здатність з'являється за умови схильності до роздумів над самим собою, спрямування спеціальної уваги на внутрішні процеси [6].

Спостереження за навчально-виховним процесом у ВНЗ свідчить, що викладачі, які піклуються про організацію рефлексії слухачів, здійснюють це, як правило, лише на початковому і заключному етапах навчальних занять. Цього недостатньо для забезпечення рефлексивного середовища в навчально-виховному процесі та вироблення рефлексивної компетентності в майбутніх педагогів. Крім того, за даними опитування студентів, традиційні репліки, спрямовані на націлення слухачів на сприйняття навчального матеріалу, передбачення його змісту з метою визначення його значущості для себе (на кшталт: «Чого ви очікуєте від сьогоднішнього заняття?»), сприймаються слухачами як підозрілі, такі, що викликають побоювання, страх, тривогу. Відповідно ціль постановки подібних питань так і лишається недосягнутою.

У процесі викладання навчального курсу «Теорія та методика виховання» для майбутніх учителів початкових класів в аудиторний час нами було

організовано рефлексивну практику з метою підвищення: 1) ефективності опанування навчальної дисципліни, оскільки рефлексія допомагає маркувати значущість навчальної інформації, ув'язуючи її з особистісним досвідом, а також сприяє осмисленню діяльності, самостійним висновкам, проектуванню власної особистості, перетворенню знань; 2) рефлексивної культури й компетентності майбутніх педагогічних кадрів, що уможливило розширення потенціалу їхньої професійної майстерності та особистісного зростання.

Нами також були враховувані педагогічні умови, необхідні для забезпечення рефлексії, виділені Г. Єрмаковою [3], а саме: 1) спеціально організована рефлексивна діяльність педагога; 2) створення рефлексивного середовища, яке уможливорює ініційовану педагогом роботу, спрямовану на професійне самопізнання і самовдосконалення студентів, самодослідження і самокорекцію соціально-психологічних і професійних ресурсів, екзистенційне переосмислення ними власного життєвого досвіду у зв'язку з отриманими на заняттях знаннями, використання його у професійних цілях; 3) активізація міжсуб'єктних стосунків між учасниками рефлексивної діяльності.

У процесі проведення рефлексотренінгів позитивно себе зарекомендували прийоми *ретроспективної* (виявлення і відтворення схем, засобів і процесів, що відбувалися в минулому), *інтроспективної* (контроль та корекція схем і засобів можливої майбутньої діяльності), *перспективної* (виявлення та корекція схем і засобів можливої майбутньої діяльності) рефлексії, які проходили як в *індивідуальній* (аналіз студентами власної діяльності та педагогічної взаємодії на занятті з точки зору її продуктивності та перспективності; аналіз, переосмислення педагогічних ситуацій із власного життєвого досвіду із урахуванням отриманих у процесі навчання у ВНЗ наукових знань з теорії та методики виховання; прогнозування професійного особистісного образу; самоаналіз та виявлення рівня особистісного розвитку), так і в *колективній* формах (усвідомлення студентами мети, завдань заняття; самомотивація до опрацювання теми заняття; проектування майбутнього заняття через добір

методів, висловлення побажань студентами до форм і методів проведення заняття, складання алгоритму опрацювання теми).

Наприкінці кожного заняття проводився аналіз ступеня засвоєння навчального матеріалу, власної діяльності на практичному, оцінювання педагогічної взаємодії, самооцінювання.

Слід зазначити також, що обов'язковими умовами організації рефлексивної діяльності є високий ступінь довіри між учасниками навчального процесу – педагогом і студентами, педагогічний такт і делікатність, повага до думок кожного, збереження сакральності його досвіду, щирість і відкритість самого педагога, що, в комплексі, здатне забезпечити високий ступінь оволодіння рефлексивними компетенціями.

Література:

1. Большой психологический словарь. – 4-е изд., расширенное / сост. и общ. ред. Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. – М. : АСТ МОСКВА ; СПб. : Прайм-Еврознак, 2009. – 811 с.

2. Гура Т.Є. Рефлексивне середовище як чинник розвитку професійної компетентності практичних психологів у системі післядипломної освіти / Т.Є. Гура. // Соціальні технології = Социальные технологии . – 2008. – Вип.38 . – С. 127-132.

3. Ермакова Г.Г. Педагогические условия развития профессиональной рефлексии педагога / Г.Н. Ермакова //Дис. на соиск. ученой степени канд. пед. наук по специальности 13.00.01 (общая педагогика). – Оренбург, 1999. – 153 с.

4. Кашлев С.С. Современные технологии педагогического процесса : Пособие для педагогов / С.С. Кашлев. – М. : Высшая школа, 2002. – 95 с.

5. Кашлев С.С. Организация рефлексивной деятельности участников процесса экологического образования / С.С. Кашлев // Вестник МГГУ им. М.А. Шолохова. Социально-экологические технологии. – Режим доступа до джерела : <http://cyberleninka.ru/article/n/organizatsiya-refleksivnoy-deyatelnosti-uchastnikov-protsesssa-ekologicheskogo-obrazovaniya>

6. Лекции и практикум по психологии. Рефлексия. – Режим доступа до
джерела : <http://www.vashpsixolog.ru/lectures-on-the-psychology>